

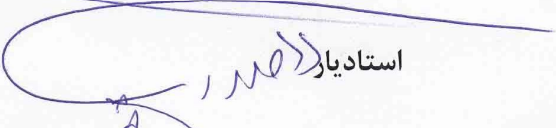

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

به نام خدا

تاییدیه اعضای هیات داوران در جلسه دفاع از رساله دکتری

اعضای هیات داوران نسخه نهایی رساله دکتری آقای محمد مهدی حاجیان تحت عنوان " وضعیت حقوقی قرارداد های آتی در حوزه نفت و گاز " را از نظر فرم و محتوا بررسی نموده و پذیرش آن را برای تکمیل درجه دکتری پیشنهاد می کند.

اعضای هیات داوران	نام و نام خانوادگی	رتبه علمی	امضا
۱- استاد راهنما	دکتر محمد عیسانی تفرشی	استاد	
۲- استاد مشاور	دکتر سید مصطفی محقق داماد	استاد	
۳- استاد مشاور	دکتر کاظم یآوری	دانشیار	
۴- استاد ناظر	دکتر محمد حسن صادقی مقدم	دانشیار	
۵- استاد ناظر	دکتر محمد باقر پارساپور	استادیار	
۶- استاد ناظر	دکتر علی انصاری	استادیار	
۷- استاد ناظر	دکتر جواد حسین زاده	استادیار	
۸- نماینده تحصیلات تکمیلی	دکتر مرتضی شهبازی نیا	استادیار	

آیین نامه چاپ پایان نامه (رساله) های دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس

نظر به اینکه چاپ و انتشار پایان نامه (رساله) های تحصیلی دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس، مبین بخشی از فعالیتهای علمی - پژوهشی دانشگاه است بنابراین به منظور آگاهی و رعایت حقوق دانشگاه، دانش آموختگان این دانشگاه نسبت به رعایت موارد ذیل متعهد می شوند:

ماده ۱: در صورت اقدام به چاپ پایان نامه (رساله) ی خود، مراتب را قبلاً به طور کتبی به «دفتر نشر آثار علمی» دانشگاه اطلاع دهد.

ماده ۲: در صفحه سوم کتاب (پس از برگ شناسنامه) عبارت ذیل را چاپ کند:

«کتاب حاضر، حاصل رساله دکتری نگارنده در رشته حقوق خصوصی است که در سال ۱۳۹۰

در دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس به راهنمایی جناب آقای دکتر عیسایی تفرشی، مشاوره جناب آقای دکتر سید مصطفی محقق داماد و مشاوره جناب آقای دکتر کاظم یآوری از آن دفاع شده است.»

ماده ۳: به منظور جبران بخشی از هزینه های انتشارات دانشگاه، تعداد یک درصد شمارگان کتاب (در هر نوبت چاپ) را به «دفتر نشر آثار علمی» دانشگاه اهدا کند. دانشگاه می تواند مازاد نیاز خود را به نفع مرکز نشر در معرض فروش قرار دهد.

ماده ۴: در صورت عدم رعایت ماده ۳، ۵۰٪ بهای شمارگان چاپ شده را به عنوان خسارت به دانشگاه تربیت مدرس، تأدیه کند.

ماده ۵: دانشجو تعهد و قبول می کند در صورت خودداری از پرداخت بهای خسارت، دانشگاه می تواند خسارت مذکور را از طریق مراجع قضایی مطالبه و وصول کند؛ به علاوه به دانشگاه حق می دهد به منظور استیفای حقوق خود، از طریق دادگاه، معادل وجه مذکور در ماده ۴ را از محل توقیف کتابهای عرضه شده نگارنده برای فروش، تامین نماید.

ماده ۶: اینجانب محمد مهدی حاجیان دانشجوی رشته حقوق خصوصی مقطع دکتری تعهد فوق و ضمانت اجرایی آن را قبول کرده، به آن ملتزم می شوم.

نام و نام خانوادگی: محمد مهدی حاجیان

تاریخ و امضا:

۹۰/۸/۲۹

آیین‌نامه حق مالکیت مادی و معنوی در مورد نتایج پژوهش‌های علمی دانشگاه
تربیت مدرس

مقدمه: با عنایت به سیاست‌های پژوهشی و فناوری دانشگاه در راستای تحقق عدالت و کرامت انسانها که لازمه شکوفایی علمی و فنی است و رعایت حقوق مادی و معنوی دانشگاه و پژوهشگران، لازم است اعضای هیأت علمی، دانشجویان، دانش‌آموختگان و دیگر همکاران طرح، در مورد نتایج پژوهش‌های علمی که تحت عناوین پایان‌نامه، رساله و طرح‌های تحقیقاتی با هماهنگی دانشگاه انجام شده است، موارد زیر را رعایت نمایند:

ماده ۱- حق نشر و تکثیر پایان‌نامه/ رساله و درآمدهای حاصل از آنها متعلق به دانشگاه می باشد ولی حقوق معنوی پدید آورندگان محفوظ خواهد بود.

ماده ۲- انتشار مقاله یا مقالات مستخرج از پایان‌نامه/ رساله به صورت چاپ در نشریات علمی و یا ارائه در مجامع علمی باید به نام دانشگاه بوده و با تایید استاد راهنمای اصلی، یکی از اساتید راهنما، مشاور و یا دانشجو مسئول مکاتبات مقاله باشد. ولی مسئولیت علمی مقاله مستخرج از پایان‌نامه و رساله به عهده اساتید راهنما و دانشجو می باشد.

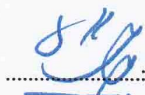
تبصره: در مقالاتی که پس از دانش‌آموختگی بصورت ترکیبی از اطلاعات جدید و نتایج حاصل از پایان‌نامه/ رساله نیز منتشر می‌شود نیز باید نام دانشگاه درج شود.

ماده ۳- انتشار کتاب، نرم افزار و یا آثار ویژه (اثری هنری مانند فیلم، عکس، نقاشی و نمایشنامه) حاصل از نتایج پایان‌نامه/ رساله و تمامی طرح‌های تحقیقاتی کلیه واحدهای دانشگاه اعم از دانشکده ها، مراکز تحقیقاتی، پژوهشکده ها، پارک علم و فناوری و دیگر واحدها باید با مجوز کتبی صادره از معاونت پژوهشی دانشگاه و براساس آئین‌نامه های مصوب انجام شود.

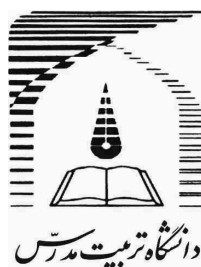
ماده ۴- ثبت اختراع و تدوین دانش فنی و یا ارائه یافته ها در جشنواره‌های ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی که حاصل نتایج مستخرج از پایان‌نامه/ رساله و تمامی طرح‌های تحقیقاتی دانشگاه باید با هماهنگی استاد راهنما یا مجری طرح از طریق معاونت پژوهشی دانشگاه انجام گیرد.

ماده ۵- این آیین‌نامه در ۵ ماده و یک تبصره در تاریخ ۸۷/۴/۱ در شورای پژوهشی و در تاریخ ۸۷/۴/۲۳ در هیأت رئیسه دانشگاه به تایید رسید و در جلسه مورخ ۸۷/۷/۱۵ شورای دانشگاه به تصویب رسیده و از تاریخ تصویب در شورای دانشگاه لازم‌الاجرا است.

«اینجانب محمدمهدی حاجیان دانشجوی رشته حقوق خصوصی ورودی سال تحصیلی ۸۵ مقطع دکتری دانشکده علوم انسانی متعهد می‌شوم کلیه نکات مندرج در آئین‌نامه حق مالکیت مادی و معنوی در مورد نتایج پژوهش‌های علمی دانشگاه تربیت مدرس را در انتشار یافته‌های علمی مستخرج از پایان‌نامه / رساله تحصیلی خود رعایت نمایم. در صورت تخلف از مفاد آئین‌نامه فوق‌الاشعار به دانشگاه وکالت و نمایندگی می‌دهم که از طرف اینجانب نسبت به لغو امتیاز اختراع بنام بنده و یا هر گونه امتیاز دیگر و تغییر آن به نام دانشگاه اقدام نماید. ضمناً نسبت به جبران فوری ضرر و زیان حاصله بر اساس برآورد دانشگاه اقدام خواهم نمود و بدینوسیله حق هر گونه اعتراض را از خود سلب نمودم»

امضا:

تاریخ: ۹۰/۸/۲۹

دانشگاه تربیت مدرس

دانشکده علوم انسانی

گروه حقوق

رساله دکتری حقوق خصوصی

وضعیت حقوقی قراردادهای آتی در حوزه نفت و گاز

محمد مهدی حاجیان

استاد راهنما:

دکتر محمد عیسائی نفرشی

استاد مشاور:

آیت الله دکتر سید مصطفی محقق داماد

دکتر کاظم یآوری

پاییز ۱۳۹۰

تقدیم به:

وجود نازنین پدر بزرگوارم

و

روان پاک مادر عزیزم

تشکر و تقدیر:

از تمامی آموزگاران و استادان ارجمندی که در تمامی دوره تحصیل برای آموزش من زحمات بی دریغ کشیدند، به ویژه جناب آقای دکتر محمد عیسائی تفرشی استاد محترم راهنمای رساله، حضرت آیت الله دکتر سید مصطفی محقق داماد و جناب آقای دکتر کاظم یآوری استادان محترم مشاور، جناب آقای دکتر محمد حسن صادقی مقدم، جناب آقای دکتر علی انصاری، جناب آقای دکتر محمد باقر پارساپور و جناب آقای دکتر محمد جواد حسین زاده استادان محترم داور رساله کمال تشکر و قدردانی مینمایم.

از پدر و مادر و برادران و خواهران عزیزم که در جهت پیشرفت و آسایش من از هیچ کوششی دریغ نکردند، صمیمانه سپاسگزاری می کنم.

از تمامی دوستان گرانقدرم که جز محبت و خیرخواهی از آنان ندیده ام، بی نهایت سپاسگزارم.

بار الها برای آموزگاران، استادان، خانواده و دوستان من خیر دنیا و آخرت را مقدر فرما. آمین.

چکیده :

بازارهای مالی انرژی امروزه نقش ممتازی در اقتصاد جهانی ایفا می نمایند. قراردادهای آتی نفت و گاز، یکی از مهمترین قراردادهای مورد معامله در این بازارها می باشند که در تعیین قیمت این فرآورده‌ها از یک سو و مدیریت خطر تلاطم قیمت آنها از سوی دیگر به نحو روزافزونی مؤثر هستند. در این قراردادها که میزان شده، تضمین شده و بورس محور هستند، حجم و کیفیت میزان شده‌ای از یک فرآورده خام یا تصفیه شده نفت و گاز طبیعی به قیمت تعیین شده در لحظه انعقاد قرارداد برای تحویل در تاریخ آتی مشخص در بورس معاملات آتی، معامله می شوند. مهمترین بورس‌های آتی نفت و گاز و انرژی بازار نایمکس گروه بورس تجاری شیکاگو، بورس بین قاره‌ای - شاخه اروپا، بورس تجاری سنگاپور و بورس تجاری دبی می باشند. این رساله در صدد شناختن وضعیت حقوقی این قراردادها است و لذا به بررسی ماهیت و اوصاف قراردادی این معاملات و نیز اعتبار آنها پرداخته است. این رساله ضمن شناختن ماهیتی مستقل برای قراردادهای آتی حوزه نفت و گاز ذیل اصل آزادی قراردادی به عنوان قراردادی لازم، عهدی و تشریفاتی، چالش هایی که این قراردادها با آن روبرو است را پاسخ داده و صحت و اعتبار این معاملات را نتیجه گرفته است. مهمترین این چالشها در خصوص قماری بودن، غیر مقذور التسليم بودن، غرری بودن و کالی به کالی بودن این گونه قراردادها است. این تحقیق شبهه قمار را با عنایت به عدم وجود مؤلفه‌های یک معامله قماری در قرارداد آتی، شبهه عدم قدرت بر تسلیم را با توجه به وصف تضمین شده بودن معامله آتی، شبهه غرری بودن را با در نظر گرفتن عدم وجود خطر نکول و تنازع ناشی از آن در معاملات آتی و شبهه کالی به کالی بودن را با عنایت به عدم شمول حکمت بطلان بیع کالی به کالی و نیز ماهیت قرارداد آتی مرتفع نموده و صحت و اعتبار قراردادهای آتی مورد معامله در بازارهای بورس نفت و گاز را تایید نموده است.

کلمات کلیدی : قرارداد آتی، مشتقات، نفت و گاز، قمار، قدرت بر تسلیم، غرر، کالی به کالی،

بورس معاملات آتی انرژی

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	فهرست مطالب
۲	فصل یکم : مقدمه .....
۲	۱-۱- بیان مسئله .....
۹	۲-۱- پیشینه، ضرورت انجام تحقیق و کاربردهای آن .....
۱۲	۳-۱- روش جمع آوری داده .....
۱۲	۴-۱- روش تحقیق .....
۱۳	۵-۱- سوالات اصلی تحقیق .....
۱۳	۶-۱- فرضیات تحقیق .....
۱۳	۷-۱- سامانه تحقیق .....
۱۷	فصل دوم : کلیات و مفاهیم .....
۱۷	۱-۲- کلیات قرارداد آتی .....
۱۷	۱-۱-۲- مهندسی مالی و قراردادهای آتی .....
۱۸	۲-۱-۲- قراردادهای آتی به عنوان یکی از ابزارهای مشتقه (مشتقات) .....
۲۰	۳-۱-۲- تعریف قرارداد آتی .....
۲۲	۴-۱-۲- ممیزات قرارداد آتی .....
۲۳	۱-۴-۱-۲- میزان شده بودن قرارداد آتی .....
۲۶	۲-۴-۱-۲- «بورس محوری» قراردادهای آتی .....
۲۹	۳-۴-۱-۲- «تضمین شده» بودن قراردادهای آتی .....
۲۹	۱-۳-۴-۱-۲- اتاق پایاپای .....
۳۴	۲-۳-۴-۱-۲- حساب ودیعه (وجه الضمان) و تسویه حساب روزانه .....

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۴۴	۵-۱-۲-۲ طرق خاتمه قراردادهای آتی
۴۵	۱-۵-۱-۲-۲ روش تحویل
۴۷	۲-۵-۱-۲-۲ روش تسویه نقدی
۴۸	۳-۵-۱-۲-۲ روش معامله معکوس یا جبرانی
۴۸	۴-۵-۱-۲-۲ روش تبدیل به مبادله فیزیکی
۴۸	۲-۲-۲ قراردادهای آتی در حوزه نفت و گاز
۴۹	۱-۲-۲-۲ تاریخچه تحولات بازار نفت و گاز و ایجاد بورس های آتی نفت
۵۰	۱-۱-۲-۲-۲ دوره آغازین
۵۴	۲-۱-۲-۲-۲ دوره شرکتهای نفتی بزرگ
۵۵	۳-۱-۲-۲-۲ دوره تسلط اوپک
۵۸	۴-۱-۲-۲-۲ دوره تجارت مدرن
۶۶	۲-۲-۲-۲ معرفی قراردادهای آتی نفت و گاز در بورس های موفق انرژی
۶۶	۱-۲-۲-۲-۲ بورس بین قاره ای (ICE)
۶۸	۱-۱-۲-۲-۲-۲ قرارداد نفت خام برنت
۶۹	۲-۱-۲-۲-۲-۲ قرارداد آتی نفت خام وست تگزاس اینترمدیت (WTI)
۶۹	۳-۱-۲-۲-۲-۲ قرارداد آتی نفت خام ترش خاور میانه
۷۰	۴-۱-۲-۲-۲-۲ قرارداد آتی گازوئیل
۷۰	۵-۱-۲-۲-۲-۲ قرارداد آتی گاز طبیعی انگلستان
۷۱	۶-۱-۲-۲-۲-۲ قرارداد آتی نفت گرمایشی
۷۱	۲-۲-۲-۲-۲ گروه بورس تجاری شیکاگو (CME Group)

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۷۳	۱-۲-۲-۲-۲-۲ قرارداد آتی نفت خام سبک شیرین WTI
۷۳	۲-۲-۲-۲-۲-۲ قرارداد آتی کوچک الکترونیکی نفت خام
۷۳	۳-۲-۲-۲-۲-۲ قرارداد آتی مالی نفت خام روز پیشین برنت
۷۴	۴-۲-۲-۲-۲-۲ قرارداد آتی گازوئیل اروپا
۷۵	۵-۲-۲-۲-۲-۲ قرارداد آتی گاز طبیعی هنری هاب
۷۵	۶-۲-۲-۲-۲-۲ قرارداد آتی نفت گرمایشی
۷۶	۳-۲-۲-۲-۲-۲ بورس تجاری دبی (DME)
۷۷	۱-۳-۲-۲-۲-۲ قرارداد آتی نفت خام عمان
۷۷	۲-۳-۲-۲-۲-۲ قرارداد مالی نفت خام عمان
۷۷	۴-۲-۲-۲-۲-۲ بورس تجاری سنگاپور (SMX)
۷۸	۱-۴-۲-۲-۲-۲ قرارداد آتی نفت خام وست تگزاس اینترمدیت
۷۸	۲-۴-۲-۲-۲-۲ قرارداد آتی نفت خام برنت - یورو
۸۱	فصل سوم : ماهیت حقوقی قراردادهای آتی نفت و گاز و اوصاف قراردادی آن
۸۲	۱-۳- ماهیت حقوقی قراردادهای آتی
۸۳	۱-۱-۳- الگوهای قابل انطباق با قرارداد آتی
۸۳	۱-۱-۱-۳- شرط ابتدایی
۸۴	۱-۱-۱-۱-۳- مفهوم شرط ابتدایی
۸۵	۲-۱-۱-۱-۳- انطباق قراردادهای آتی بر شرط ابتدایی
۸۶	۲-۱-۱-۳- وعده بیع
۸۶	۱-۲-۱-۱-۳- مفهوم وعده بیع

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۹۰	۳-۱-۱-۲-۲-۲- انطباق قرارداد آتی بر وعده بیع.....
۹۲	۳-۱-۱-۳- بیع العربون.....
۹۲	۳-۱-۱-۳-۱- مفهوم بیع العربون.....
۹۶	۳-۱-۱-۳-۲- انطباق قراردادهای آتی بر بیع العربون.....
۹۶	۳-۱-۱-۳-۴- بیع الاستصناع.....
۹۶	۳-۱-۱-۳-۴-۱- مفهوم بیع الاستصناع.....
۹۹	۳-۱-۱-۳-۲-۴- انطباق قراردادهای آتی بر بیع الاستصناع.....
۱۰۰	۳-۱-۱-۳-۵- بیع کالی به کالی.....
۱۰۰	۳-۱-۱-۳-۵-۱- مفهوم بیع کالی به کالی.....
۱۰۲	۳-۱-۱-۳-۲-۵- انطباق قراردادهای آتی بر بیع کالی به کالی.....
۱۰۳	۳-۱-۲- ماهیت حقوقی قراردادهای آتی در پرتو اصل آزادی قراردادی.....
۱۰۳	۳-۱-۲-۱- مفهوم اصل آزادی قراردادی.....
۱۰۹	۳-۱-۲-۲- انطباق قرارداد آتی با اصل آزادی قراردادی.....
۱۱۰	۳-۲- اوصاف قراردادی در قرارداد آتی.....
۱۱۰	۳-۲-۱- وصف قرارداد آتی از حیث تشریفات یا رضایی بودن.....
۱۱۲	۳-۲-۲- وصف قرارداد آتی از حیث عهده یا تملیکی بودن.....
۱۱۵	۳-۲-۳- وصف قرارداد آتی از حیث جواز و لزوم.....
۱۱۸	فصل چهارم : اعتبار قراردادهای آتی در حوزه نفت و گاز.....
۱۱۸	۴-۱- مقایسه قراردادهای آتی نفت و گاز با قراردادهای قماری.....
۱۱۹	۴-۱-۱- بررسی موضوع در حقوق انگلیس.....

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱۲۰.....	۱-۱-۱-۴- بیان مساله در حقوق انگلیس.....
۱۲۱.....	۲-۱-۱-۴- ماهیت قمار و شرط بندی در حقوق انگلیس.....
۱۲۲.....	۱-۲-۱-۴- تقابل.....
۱۲۴.....	۲-۲-۱-۴- عدم وجود منفعتی دیگر در قرارداد.....
۱۲۴.....	۱-۲-۲-۱-۴- ضابطه تعهد به تسلیم.....
۱۲۶.....	۲-۲-۲-۱-۴- ضابطه معامله واقعی.....
۱۲۸.....	۳-۱-۱-۴- ضوابط مطرح شده در ماده ۶۳ قانون خدمات مالی ۱۹۸۶.....
۱۲۹.....	۱-۳-۱-۴- انعقاد قرارداد به عنوان تجارت.....
۱۲۹.....	۲-۳-۱-۴- قرارداد به عنوان سرمایه گذاری.....
۱۳۲.....	۴-۱-۱-۴- تحولات قانونی سال ۲۰۰۰.....
۱۳۲.....	۲-۱-۴- بررسی موضوع در حقوق اسلامی.....
۱۳۲.....	۱-۲-۱-۴- تعریف لغوی قمار.....
۱۳۳.....	۲-۲-۱-۴- معنای اصطلاحی قمار.....
۱۳۴.....	۱-۲-۲-۱-۴- بازی با آلات قمار.....
۱۳۵.....	۲-۲-۲-۱-۴- مفهوم برد و باخت.....
۱۳۷.....	۳-۲-۱-۴- آراء فقها در مورد حالات مختلف قمار.....
۱۳۷.....	۱-۳-۲-۱-۴- بازی با آلات قمار همراه با راهنه و شرط بندی.....
۱۳۸.....	۲-۳-۲-۱-۴- بازی با آلات قمار بدون راهنه و شرط بندی.....
۱۳۹.....	۳-۳-۲-۱-۴- بازی با غیر آلات قمار همراه با راهنه و گرو بندی.....
۱۳۹.....	۴-۳-۲-۱-۴- بازی با غیر آلات قمار بدون راهنه و شرط بندی.....

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱۳۹	۴-۱-۲-۴- ادله حرمت قمار .....
۱۳۹	۴-۱-۲-۴-۱- کتاب .....
۱۴۰	۴-۱-۲-۴-۲- سنت .....
۱۴۱	۴-۱-۲-۴-۳- اجماع .....
۱۴۳	۴-۱-۳- مقایسه قراردادهای آتی و قراردادهای قماری از جنبه های گوناگون .....
۱۴۳	۴-۱-۳-۱- از حیث مواجهه با خطر .....
۱۴۴	۴-۱-۳-۲- مبنای کسب سود .....
۱۴۵	۴-۱-۳-۳- محتوای قرارداد (احتمال برد و باخت) .....
۱۴۶	۴-۱-۳-۴- قالب فعالیت .....
۱۴۸	۴-۲- قدرت بر تسلیم در قراردادهای آتی حوزه نفت و گاز .....
۱۴۹	۴-۲-۱- سابقه موضوع در حقوق امریکا (ضابطه قصد تسلیم) .....
۱۵۰	۴-۲-۲- سابقه موضوع در حقوق انگلیس (ضابطه امکان تسلیم) .....
۱۵۲	۴-۲-۳- بررسی موضوع در حقوق ایران .....
۱۵۶	۴-۲-۳-۱- مبانی قدرت بر تسلیم در حقوق ایران: .....
۱۵۶	۴-۲-۳-۱-۱- مبنای وصف مالیت موضوع تعهد .....
۱۵۷	۴-۲-۳-۱-۲- مبنای ساختمان حقوقی معاوضه .....
۱۵۹	۴-۲-۳-۱-۳- مبنای معامله سفهی: .....
۱۵۹	۴-۲-۳-۱-۴- مبنای غرر: .....
۱۶۰	۴-۲-۳-۱-۵- مبنای منع از فروش مال غیر موجود .....
۱۶۱	۴-۲-۳-۲- بررسی مبانی قدرت بر تسلیم در ارتباط با قراردادهای آتی .....

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱۶۴	۳-۴ بررسی غرر در قراردادهای آتی نفت و گاز.....
۱۶۷	۴-۳-۱- بررسی و تحلیل ادله بطلان معامله غرری.....
۱۶۷	۴-۳-۱-۱ روایت نهی النبی عن بیع الغرر.....
۱۸۱	۴-۳-۱-۲ اجماع.....
۱۸۲	۴-۳-۱-۳ اصل اتقان در عمل و دفع تجاذب.....
۱۸۴	۴-۳-۱-۴ بنای عقلا.....
۱۸۵	۴-۳-۲- تحلیل معاملات آتی با عنایت به بطلان معامله غرری:.....
۱۸۵	۴-۳-۱-۲- تحلیل موضوع بر اساس مفهوم جهل.....
۱۸۶	۴-۳-۲-۲- تحلیل موضوع بر اساس مفهوم خطر.....
۱۸۶	۴-۳-۲-۳- تحلیل موضوع بر مبنای عرف و بنای عقلا.....
۱۸۸	۴-۴- دفع شبهه بطلان به علت کالی به کالی بودن.....
۱۸۹	۴-۴-۱- دفع شبهه از حیث ماهیت قراردادی.....
۱۸۹	۴-۴-۲- دفع شبهه از حیث حکمت بطلان.....
۱۹۰	۴-۴-۳- دفع شبهه با توجه به معنای لغوی.....
۱۹۰	۴-۴-۴- دفع شبهه از حیث تضمینات قرارداد.....
۱۹۱	۴-۴-۵- دفع شبهه با توجه به آزادی اراده طرفین.....
۱۹۴	فصل پنجم : نتیجه گیری و پیشنهادات.....

منابع و مأخذ

ضمائم

فصل پنجم

مقدمه

فصل یکم : مقدمه

۱-۱- بیان مسئله

ایران یکی از بزرگترین کشورهای صادرکننده نفت و گاز در جهان است. قیمت نفت و گاز تحت تأثیر عوامل بسیاری دارای بی ثباتی است، لذا در آمد عمده کشور از محل فروش نفت و گاز با نوسان روبرو بوده و وضعیت اقتصاد کشور را ناپایدار می نماید. برای مصون ماندن از خطرات ناشی از نوسان قیمت، بازارهای معاملات آتی نفت و به دنبال آن گاز طبیعی، در جهان ایجاد شده اند که با استفاده از ابزارهای مشتقه، این خطرات را پوشش می دهند. کشورهای اسلامی به دلیل مغایرت معاملات آتی نفت با موازین اسلامی، از جمله وجود شبهه قماری بودن، غرری بودن، غیر مقدور بودن و کالی به کالی بودن، در استفاده از این ابزار به منظور پوشش خطر درآمدهای نفتی خود و یا به عنوان ابزار سرمایه گذاری با مشکلاتی مواجه هستند.

قراردادهای آتی، قراردادهایی هستند الزام آور که طرفین قرارداد تعهد می کنند بیعی را در تاریخ معین در آینده به قیمت مشخص شده در قرارداد با خصوصیات ویژه ای انجام دهند. در این قرارداد بایستی کمیت، کیفیت، قیمت، زمان و مکان تحویل مشخص گردد. در این قرارداد هر دو طرف متعهد به انجام قرارداد هستند. در این قرارداد هم ثمن و هم مثن مؤجل است. هدف اصلی طراحی قراردادهای آتی پوشش خطر نواسانات قیمت است؛ بدین صورت که فروشنده قرارداد، خطر کاهش قیمت و خریدار قرارداد، خطر افزایش قیمت را از خود دور می کند.

مهمترین شبهات فقهی حقوقی در مورد اعتبار قراردادهای آتی عبارتند از:

۱- قرارداد آتی، بیع کالی به کالی است و باطل است؛ زیرا هم ثمن و هم مثن مؤجل هستند.

۲- این قراردادها در عمل به تحویل فیزیکی کالا منجر نمی شوند و صرفاً مابه التفاوت قیمت روز سررسید و قیمت قرارداد بین طرفین مبادله می گردد. در واقع معامله در بسیاری موارد دارای پایه موضوع قرارداد را نه در لحظه انعقاد قرارداد و نه در سررسید، در اختیار ندارند. لذا اعتبار این قراردادها از حیث قدرت بر تسلیم با خدشه مواجه است.

۳- در قراردادهای آتی نفع یک طرف معادل زیان طرف دیگر قرارداد است، لذا اینگونه قراردادها، قراردادهای جمع صفری و قماری محسوب می شوند و از این حیث باطل هستند.

۴- قرارداد های آتی از حیثیات گوناگون با معاملات غرری تلاقی دارند و مسئله عدم قطعیت این معاملات را پیوند میدهد. لذا معاملات آتی، غرری و باطل هستند.

معامله گران با اهداف مختلفی وارد بورسها می شوند. هدف معامله گران از خرید و فروش مشتقات، نقش مهمی در تجزیه و تحلیل ماهیت حقوقی قرارداد ایفا می کند.

«خطرورزی» و «خطرگریزی» کلی ترین دسته بندی برای اهداف معامله گران در بورسها است.

بنابراین تحلیلهای حقوقی از قراردادهای آتی را نمی توان جدا از این ملاحظات انجام داد.

مفهوم قراردادهای آتی

قراردادهای آتی به عنوان یکی از ابزارهای مشتقه^۱

معاملات آتی مهمترین ابزار مشتقه می باشند. ابزارهای مشتقه نوعی ابزار مالی هستند که ارزش آنها از ارزش دارایی های پایه مشتق می شود. علت نامگذاری این ابزارها به عنوان ابزار مشتقه هم همین است که ارزش آنها از سایر اوراق بهادار، نرخ سود، نرخ ارز، شاخصهای سهام و یا ارزش دارایی های فیزیکی مثل نفت خام یا گاز طبیعی مشتق می شود. فرهنگ اصطلاحات مالی و سرمایه-

---

¹ Derivative instrument

گذاری بارونز ابزار مشتقه را قراردادی که ارزش آن بر پایه دارایی، شاخص یا دیگر سرمایه های مالی پایه قرار دارد، تعریف کرده است.¹

یکی از جنبه های مهم وبه تعبیر برخی نویسندگان جنبه حیاتی مشتقات، این است که این قراردادها، قراردادهای مالی هستند؛ بدین معنا که تحویل فیزیکی در آنها به ندرت انجام میشود و تصفیه بر مبنای اختلاف قیمت صورت میگیرد.²

تعریف قراردادهای آتی

یک قرارداد آتی عبارت از توافق در خصوص خرید و فروش میزان معینی از کالا و یا دارایی مالی موضوع قرارداد به قیمت معین در تاریخ آتی معین است.³ قیمت در لحظه انعقاد قرارداد در تالار بورس تعیین می گردد. این قرارداد دارنده آن را متعهد می کند که دارایی موضوع قرارداد، یعنی دارایی پایه را که ممکن است کالا یا ارز یا اوراق بهادارو یا حتی یکی دیگر از ابزارهای مشتقه باشد، در آینده خریداری کرده یا بفروشد. ویژگی اصلی قرارداد آتی ضابطه مند بودن آن است، بدین معنی که کمیت، کیفیت و خصوصیات فنی دارایی پایه و تاریخ و محل تحویل آن باید بر طبق ضوابط بورس باشد. دارایی پایه ضابطه مند شده را اصطلاحاً «قرارداد» می گویند. هرگاه «معامله گر» که اقدام به خرید آتی کند، اصطلاحاً می گویند که در «موضع خرید» دارایی پایه قرار دارد. هرگاه معامله گری که در موضع خرید است همچنان این موضع را تا تاریخ تحویل حفظ کند، می تواند دارایی پایه را دریافت نماید. البته معامله گران می توانند «موضع فروش» اتخاذ کنند، اگر موضع فروش تا تاریخ تحویل حفظ

---

¹ Downes, J. Dictionary of Finance and Investment Terms. Barron's Educational series, p.147.

² James S. The Law of Derivatives, LLP Reference Publishing, London, UK. 1999, p.3.

³ Kamali M.H. Islamic Commercial Law, an Analysis of Futures and Options, Islamic Texts Society, Cambridge, UK. 2003, p.6.

شود، آن گاه ضرورتاً باید دارایی پایه را تحویل داد.¹

ممیزات قرارداد آتی:

نویسندگان معمولاً ممیزات قراردادهای آتی را در موارد ذیل احصا می کنند.²

انجام معامله در بورس:

قراردادهای آتی، بورس محور³ هستند. این بدین معنا است که بازارهای معاملات آتی، بورسهای سازمان یافته هستند و معاملات آتی مضبوط، خارج از بورس انجام نمی شوند.

میزان شده بودن قرارداد آتی:

قراردادهای آتی ضابطه مند و میزان شده هستند، این امر بدین معناست که کیفیت کالا به جزئیات، کمیت کالا به جزئیات و تاریخ تحویل کالای مورد قرارداد، مضبوط است، همچنین در این معاملات، حد تغییرات روزانه معاملات ضابطه مند است.

ضمانت اجرای تعهدات طرفین معامله :

جهت اطمینان بخشی به اجرای تعهد توسط طرفین معامله در بورس معاملات آتی، سامانه ای پیش بینی شده است که مشتمل بر اتاق پایاپای و حساب ودیعه (وجه الضمان) است. وظیفه این اتاق تضمین تعهدات طرفین معامله است.

اتاق پایاپای⁵

---

¹ - درخشان، مسعود، مشتقات و مدیریت ریسک در بازارهای نفت، موسسه مطالعات بین المللی انرژی، تهران، ص ۱۳۷.

² Kolb R.W. Futures Options and Swaps, 2nd Edition, Blackwell, Oxford, UK, 1997, p.7.

³ Exchange-traded

⁴ Standardized

⁵ Clearing House